

zanimiv način govori o na Slovenskem skorajda popolnoma neznanem glasbeniku, ki pa v ZDA velja za pionirja slovenske polka glasbe (*Cleveland*

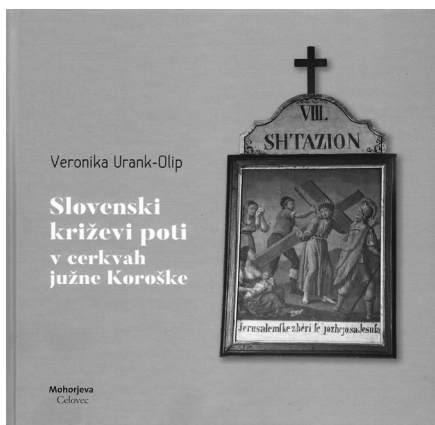
style polka music), katerega pečat se v tovrstni glasbi čuti še danes.

Knjiga je bila prvič predstavljena v Sodražici, rojstnem kraju Matije Ar-

ka, in kmalu za tem še na novinarski konferenci iz serije rednih predstavitev rezultatov raziskovalnega dela ZRC SAZU.

VERONIKA URANK - OLIP: Slovenski križevi poti v cerkvah južne Koroške.

Mohorjeva založba Celovec, Celovec 2016, 214 str., slikovne priloge.

Veronika Urank - Olip kmetuje na domačiji v občini Galicija/Gallizien na avstrijskem Koroškem in poučuje slovenščino na Univerzi v Celovcu. V arhaični slovenščini in v še starejši bohoričici – po prvem slovničarju Adamu Bohoriču imenovanem črkopisu – zapisana besedila pod postajami križevega pota, ohranjenega v cerkvi v Galiciji, so že v času, ko je študirala slavistiko na celovski univerzi, pritegnili njeno pozornost. Začetna radovednost je kmalu prerasla v odločitev, da to z umetnostnozgodovinskega in še bolj jezikoslovnega vidika zanimivo dediščino, na katero je naletela tudi drugod, temeljiteje razišče. In da tej temi na koncu študija posveti svoje zaključno pisno nalogo. Ta je zdaj v pričujoči slikovno bogati monografiji dostopna tudi širši javnosti.

V uvodnem delu knjige se avtorica z navajanjem referenc sprehodi po zgodovini pojavljanja in spreminjanja križevega pota ter z njim povezanih pobo-

žnosti, ki zajemajo zadnji del pasijona. Ugotavlja, da je molitev ob štirinajstih (sprva dvanajstih) postajah sorazmerno mlad pojav. Začetki segajo v zadnja desetletja 16. stoletja, najbolj zaslužni za širjenje pobožnosti križevega pota pa so bili frančiškani, ki jim zato pripada častni naziv varuhov Božjega groba in upraviteljev kustodije Svete dežele. Upodabljanje Kristusovega trpljenja je sicer starejše, vendar izpričano šele v 4. stoletju. Najstarejša ohranjena upodobitev Kristusa na križu je nastala med letoma 420 in 430 v severni Italiji. Med 9. in 12. stoletjem, še piše Veronika Urank - Olip, so Jezusa na križu upodabljali živega – kot premagovalca smrti – trnjevo krono so mu dodali šele v 11. stoletju. V 13. stoletju se je upodabljanje Križanega močno spremenilo: Jezusa, ki je imel nogi stegnjeni, vsako posebej pribito, in je gledal s križa z dvignjeno glavo in odrtimi očmi, je z uveljavljanjem gotskega sloga »zamenjal iznakažen, do smrti mučen Jezus v podobi umrliivega človeka. Zlato krono je zamenjala trnjeva in namesto pribijanja s štirimi se je uveljavilo pribijanje s tremi žebli« (str. 22). Poudarjanje trpljenja se je v 14. stoletju najprej stopnjevalo, proti koncu pa je prevladal »bolj blagi, trpljenje vdano prenašajoči Jezus« (str. 22).

V tretjem, osrednjem delu monografije si sledijo opisi vseh 76 ohranjenih križevih potov s slovenskimi, ponekod tudi dvojezičnimi napisi, nastalih na južnem Koroškem od sredine 18. stoletja do danes. Veronika Urank - Olip

jih je našla v osmih dvojezičnih dekanijah krške škofije (Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Tinje, Borovlje, Rožek, Beljak dežela in Šmohor). Velika večina jih je v cerkvah, nekaj pa tudi na kalvarijah na prostem. V uvodu je pozornost namenila tudi tem vzpetinam s cerkvijo ali kapelo na vrhu, do katere vodijo poti z znamenji oziroma kapelicami – predhodnicami postaj križevega pota, ki visijo v cerkvah. V obdobju protireformacije se je število kalvarij tako kot obcestnih križev in drugih znamenj močno povečalo, v 18. stoletju pa so našli tudi pot v cerkve. Cesar Jožef II. je s svojimi razsvetljskimi reformami močno omejil vpliv Cerkev in javno izražanje verske vneme, kar je vplivalo tudi na križeve pote. Iz t. i. jožefinskih križevih potov so bile izločene postaje – in ustrezno spremenjeni napisi pod podobami – katerih dogajanje ni izpričano v Svetem pismu.

Dve tretjini opisanih križevih potov – avtorica povsod opiše tudi cerkev oziroma prostor, kjer so razporejeni – ima napise v gajici, tretjina pa še v bohoričici. Ta razlika je omogočila tudi sledenje razvoju knjižnega jezika na avstrijskem Koroškem. Med njimi ni upoštevan stari križev pot s slovenskimi ključnimi besedami, ki je shranjen na podstrešju cerkve v Brodeh. Največ obojih, torej v gajici in bohoričici, po 14, je v dekanijah Pliberk in Dobrla vas, 12 v Velikovcu in okolici, 11 v dekaniji Rožek itn. Veronika Urank - Olip je poleg teh naletela tudi na križeve pote brez podpisov. Večina jih je

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik, Trebinjska 11, 1000 Ljubljana; iztok.ilich@amis.net.

nastala v zadnjih desetletjih, ko so po izjavah župnikov in cerkvenih ključarjev nemško govoreči verniki odstranili največ slovenskih zapisov in jih ponekod nadomestili z nemškimi. Kdaj in zakaj je prihajalo do tega, avtorica ni posebej ugotavljala, saj bi s tem presešla zastavljeni okvir naloge, je pa natančno preučila in opisala napise, ki si jih je ogledala.

Knjiga postreže s številnimi, zlasti za jezikoslovce pomembnimi ugotovitvami in analizami, ki pričajo o avtoričini strokovni specializaciji. Strnjene so predvsem v petem poglavju, razkrivajo pa čas in vplive na nastanek napisov. Kljub strokovni ravni pa je branje ali vsaj skrbno prelistavanje slikovno bogatega dela Veronike Urank - Olip seveda lahko zanimivo tudi za širšo javnost. Takšna so na primer odkritja na terenu, ki so presenetila tudi avtorico, da se je namreč s križevimi poti v preteklosti veliko trgovalo. V tem dejstvu je pogosto tudi odgovor na vprašanje, zakaj so križevi poti nemalokdaj starejši od cerkva, v katerih služijo svojemu namenu. Ti sicer zanimivi primeri so praviloma še otežili ugotavljanje resnične starosti posameznih križevih potov. Zato je opravljena strnjena raz-

iskava, kot pravi avtorica, le sinhrona dokumentacija križevih potov po južnokoroških cerkvah, pri čemer je pri oceni starosti omejena le na starost napisov, ki so v mnogo primerih verjetno mlajši od postaj.

Med posebnosti, ki so bile za raziskovalko zanimiv izziv, spada tudi »jožefinski« križev pot v Sovčah v podkloštrski župniji. Ta križev pot ima namreč napis v gajici, kar bi njegov nastanek glede na uporabljena jezik in črkopis umestilo v drugo polovico 19. stoletja, čeprav je očitno starejši. Avtorica za to neskladje ponuja domnevo, da so podobe nastale že v času jožefinizma, vendar so pri poznejših restavratorskih posegih posodobili napise, ki so kljub neskladju s slikami na postajah po vsebini morali ostati »jožefinski«.

V četrtem razdelku avtorica opozarja še na nekatere druge značilnosti križevih potov v južnokoroških cerkvah. Predvsem na to, da so najstarejši napisi v bohoričici praviloma umeščeni pod sliko in so s sliko vred uokvirjeni. Sprašuje se, ali je morda prav to vzrok, da so se tako dolgo ohranili. Pri postajah iz druge polovice 19. stoletja so napisi pod sliko, pogosto tudi na dodatni

tablici, pritrjeni na zgornji ali spodnji strani okvirja. V tretjo skupino so uvrščeni križevi poti iz prejšnjega stoletja, po zgradbi podobni tistim iz druge skupine, vendar so se v njih začeli uveljavljati novi slogi in materiali, na primer vezenine v Št. Petru pri Grabštajnu in tkanine misijonarskih sester iz Južne Afrike v novi župnijski cerkvi v Selah. Te upodobitve nimajo napisov, imajo pa znane avtorje, tudi ugledne umetnike, kot sta Valentin Oman in France Gorše.

Slovenski napisi v različnih narečnih in govornih različicah pod križevimi poti spadajo med prve javne napise v slovenščini na Koroškem, v našem času pa so, na koncu pripominja Veronika Urank - Olip, vsaj v bolj pomembnih krajih tudi zadnji javni napisi v slovenščini. V preteklosti jih je bilo veliko več, ohranjeni pa kljub temu prepričljivo dokazujejo – čeprav je bil jezik napisov na njih praviloma odvisen od narodne/jezikovne pripadnosti naročnika oziroma plačnika izdelave – da je bilo obravnavano ozemlje še v 19. stoletju, pa tudi že prej, ko je v cerkvah nastajala njihova oprema, večinsko, če ne v celoti poseljeno s Slovenci.

